

Yasin Meral, Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik, İstanbul: Milel Nihal Yayınları, 2021, 442.

Değerlendiren: Arş. Gör. Safiye Merve ÖZKALDI

Fırat Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı

merve.ozkaldi@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4632-9867

Türkiye’de özellikle son yıllarda ön plana çıkan çalışma ve araştırma alanlarından biri olarak Yahudilik gerek akademik gerekse toplumsal düzlemde ilgi çekmektedir. Yüzyıllardır bir arada yaşadığımız gruplardan biri olarak Yahudi toplumu dilleri, dinleri ve yaşayışları yönünden merak edilmiş ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Özellikle son dönemde Türkiye’de gerek dil kurslarıyla İbranice’nin yaygın olarak öğrenilmeye başlanmasında gerekse üniversite ve sivil toplum kuruluşlarının dersler ve konferanslarında artış yaşandığı görülmektedir. Bunun altında Yahudiliğin; Kur’an ve İslam’la ortak paydalara sahip kadim gelenek olmasının yanı sıra son yüzyılda yaşanan politik gelişmeler yatmaktadır. Bu durum eksik ve yanlış anlaşılmalara mahal vermeye müsait hassas bir konu olan Yahudiliğin, kendi kaynakları üzerinden ve Dinler Tarihi perspektifinden aktarılmasının önemini gözler önüne sermektedir. Bu doğrultuda Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Yasin Meral’in kaleme aldığı *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik* başlıklı bu eser hem akademik anlamda çalışmak isteyen hem de bu alana ilgi duyan okurların el kitabı olacak niteliktedir. Bunun yanı sıra yazarın alana dair çeşitli muğlak ve tartışmalı konuları ele aldığı pek çok makale ve kitap telifi bulunmaktadır.

Yahudilerin oluşturduğu binlerce yıllık yazılı ve sözlü literatürün zenginliğine vurgu yapan yazar, modern döneme gelindiğinde dahi milyonlarca Yahudi'nin bu metinlere dayanarak oluşturulan teoloji, ideoloji ve inanç esaslarını takip ettiğini zikretmektedir. Ayrıca yazar, oluşturulan bu medeniyetin çeşitli yönleriyle derinlemesine incelenmesinin, “Yahudi aklı”nın anlaşılmasındaki kritik önemine de vurgu yapmaktadır (s. XI). Yazarın “İbn Meymun’un Eserlerinde İslam ve Müslümanlar” başlıklı doktora çalışmasında, birçok hususta Yahudiliği şekillendiren ve Yahudi hukuku konusundaki eserleri -başta Yemen Yahudileri olmak üzere- Yahudi grupları arasında önemli etki sahibi olan İbn Meymun’u çalışmış olması, kaleme alınan bu eserde de yansımalarını göstermiş başta temel inanç esasları olmak üzere Yahudiliğin her alanında detaylı bilgi ve perspektif sunulmasını sağlamıştır.

Meral, eserini geleneksel Yahudi anlayışını dikkate alarak kaleme almıştır. Eser boyunca birincil kaynakların kullanıldığı dikkat çekmektedir. Öte yandan yazarın klasik Yahudi kaynaklarından başlayarak Orta Çağ ve modern dönem dâhil olmak üzere üretilen müktesebata ve İbraniceye olan vukûfiyeti göz doldurmaktadır. Öte yandan kitap boyunca Yahudiliğin teknik tabirlerinin kullanımına özen gösterildiği görülmektedir. Bu yapılırken Türkçe tercihler için üzerinde düşünülerek anlamın eksiksiz ve en güncel haliyle verilmesine özen gösterildiği aşikârdır.

Dili akıcı, anlaşılır ve öğretici olan eserin dikkat çeken bir diğer yönü, Yahudi yaşamı ve düşüncesi ile ilgili geniş bir perspektif sunulurken yalnızca kitabi bilgi verilmesinden ziyade farklı bölgelerde yaşayan çeşitli Yahudi topluluklarına göre değişen bazı yöresel âdet ve uygulamalar gibi tecrübi bilgilerin de yer almasıdır (s. 140; 145). Bu noktada yazarın öz geçmişi dikkat çekmekte hem İsrail hem de Amerika’da çalışmalar yapmak için

bulunduđu Yahudi toplumu arasındaki gözlemlerinin önemi gözler önüne serilmektedir.

Eserde yer yer Kur'an ile karşılaştırmaların yapıldığı görülmektedir. Yazarın bu tutumunun özellikle Kur'an'daki Yahudilerle ilgili bazı ayetlerin daha iyi anlaşılmasına yönelik olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin, Yahudiler için tarih boyunca kullanılan isimlendirmelerin anlatıldığı bölümde "İsrail" ismi incelenirken bu tabirin Kur'an'da da 3 kere geçtiğinden bahsedilerek karşılaştırma yapılmakta fakat Tanah'ın "Tanrıyla güreşen" olarak anlam verdiği ve Yakup'a hasrettiği bu ismin Kur'an'da hangi anlamda ve kim için kullanıldığının belirtilmediğine dikkat çekilerek farklı köken önerileri sunulmaktadır (s. 6).

Eserin bir diğer önemli özelliği, Yahudiliği anlatmayı temel alan bir kitap olmasına rağmen derleme bir eser olmamasıdır. Eser, Yahudi kaynaklarına göre anlatımı ve olayı verdikten sonra gerek Kur'an'la karşılaştırma yaparak gerekse modern dönem çalışmaların değindiği gerçekleri de sentezleyerek farklı yaklaşımlar ortaya koymaktadır. Yahudi geleneğinde Babil Sürgünü olarak hafızalara kazınan sürgünde halkın tamamının gittiği inancı hâkimken yazar, bunun böyle olamayacağını çeşitli şekillerde örnekler vererek açıklamaktadır. Nitekim gerçek anlamda Yehudalı ve Musa'nın mirasını taşıyanların, Babil'e sürgüne giden ve sonrasında geri dönenler üzerinden aktarıldığını ve geri kalanların bilinçli bir tercihle saf dışı bırakıldığını ifade etmektedir (s. 32).

Giriş ve altı bölümden oluşan eser, oldukça kapsamlıdır. Giriş bölümünde özellikle Dinler Tarihi öğrencilerinin sıklıkla karşılaştığı "Yahudiliği öğrenmenin Müslümana ne faydası olur?" sorusuna sorunun kapsamı biraz daha genişleterek cevap verilmiştir. Yahudi tarihinin ele alındığı birinci bölümde dünyanın yaratılışından başlayarak günümüz İsrail Devleti'nin

kuruluşuna kadar geçen tarihsel süreçteki dönüm noktaları, önemli kişi ve olaylar işlenmektedir. Yahudiliği oluşturan temel inanç esaslarının incelenmesinin ardından Yahudiliği Yahudilik yapan Yahudi dinî literatürüne ait unsurlar tek tek ve detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Bir sonraki bölümde Yahudiliğin pratik boyutu gözler önüne serilerek bir Yahudi'nin *Brit Mila* gibi beşikteki halinden başlayarak ölene kadar uyması ve uygulaması gereken uygulama ve ritüeller anlatılmaktadır. Kaşrut ve şabat gibi Yahudilikte ön plana çıkan uygulama ve inançlardan halk inanışlarına kadar bir Yahudi'nin hayatına çeşitli açılardan ışık tutulmaktadır. Samirilerden başlayarak Yahudi mezheplerine ayrılan beşinci bölümde II. Mabad dönemi gruplarının yanı sıra Orta Çağ ve modern dönem Yahudi mezhepleri tek tek ele alınarak ayrırcı yönleri ile ilgili bilgi verilmektedir. Son bölümde ise Yahudiliğin diğer dinlere bakışı kapsamında İslam, Yahudilik ve Hinduizm'e bakışı ele alınmıştır.

Birinci bölümde Yahudi tarihi, Yahudi geleneğinin yaratılış ve insanlık tarihi ile başlattığı Âdem'den başlayarak modern dönemde kurulan İsrail Devleti ve holokost ile sonlandırılmıştır. Yazar bunu yaparken Musa, Babil Sürgünü, II. Mabad dönemi gibi Yahudi tarihindeki önemli şahıs ve dönüm noktalarına vurgu yapmaktadır. Öte yandan Yahudilikle ilgili daha öncesinde Türkçe kaleme alınan eserlerde detaylı olarak verilmeyen emansipasyon, *Hovevey Tsiyon* gibi konuların müstakil başlıklar altında ele alınması kitabın önemli özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Avrupa Yahudileri anlatılırken Napolyon'un Sanhedrin'e yönlendirdiği soruların ve cevapların okuyucunun dikkatine sunulmuş olması (s. 63-64), dönemin ve bölgenin Yahudi cemaatlerinin nasıl bir tavır içerisinde olduklarına dair önemli bir veri sunmaktadır. Burada çok bilinen Theodor Herzl yerine Leon Pinsker'i öne çıkararak araştırmacıların dikkatine

sunmaktadır. Bununla birlikte Türkçe bir eser kaleme alıyor olmanın getirdiği muhatap kitleyi de göz önünde bulundurarak Osmanlı ve Türkiye Yahudileri ile ilgili de özel bir bölüm yazılmıştır.

Temel inanç esasları, ikinci bölümün konusunu oluşturmaktadır. Yahudilikte, İslam'da olduğu gibi belirlenmiş ve ittifak edilen tek bir iman esasları listesi bulunmamaktadır. Tarihsel süreçte İbn Meymun, Saadya Gaon gibi Yahudi âlimler tarafından şekillendirilen birkaç liste mevcut olmasına rağmen yazar bunları harmanlayıp temel inanç esaslarını birkaç başlık altında toplayarak okuyucuya derli toplu bir şekilde sunmaktadır. Bunlar arasında özellikle Yahudilik söz konusu olduğunda tartışmalı konuların başında gelen melek inancı, ölüm sonrası hayat, seçilmişlik ve kutsal toprak gibi konular dikkat çekmektedir. Düşmüş melek inancına değinilen bu bölümde Kur'an'da zikredilen Harut-Marut isimli meleklerle karşılaştırma yapılmış, ayrıca bunların Mecusilikteki *ameşa spentada* yer alan Ameratat ve Haurvatat ile bağlantısına dikkat çekilmiştir (s. 120). Ayrıca Yahudiliğin benimsediği Mesih inancı kapsamında yer verilen Gog-Magog ve Armilus gibi karakterlere dair anlatımlara yapılan köken analizleri, okuyucuya salt bilgidен fazlasını sunmaktadır (s. 123-125).¹

Üçüncü bölümde, Yahudi dinî literatürü ele alınmıştır. Oldukça geniş bir literatüre ve çeşitli türden eserlere sahip olmasına rağmen dinî eserlerin dilinin İbranice ve Aramice gibi ülkemizde yaygın olarak kullanılmayan diller olması, Türkiye'de Yahudi dinî literatürüne gereken ilgi ve alanın gösterilememesine neden olmuştur. Eserde, Yahudi dinî literatüründen örnekler verilerek teorik bilginin ötesine geçilmiş ve bu eksikliğin giderilmesine çalışılmıştır. Örneğin Tevrat'ın Aramice çevirisi

¹ Yazarın bu konulara dair iki kitabı bulunmaktadır. Bkz. Yasin Meral, *Yahudilerin Ahir Zamanı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019; *Yahudi Dini Literatüründe Mesih, Deccal ve Gog-Magog*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.

olan Targum Onkelos'un yazarının çeviri esnasında yaptığı tasarruflara dair doğrudan verilen metinler (s. 151-152), okuyucuya metin, çevirmen ve kutsal kitap anlayışı noktasında daha somut bir zemin sunmaktadır. Öte yandan literatürde bulunan kitaplar tek tek tanıtılırken, bu eserlerin özellikleriyle birlikte nasıl referans verileceği (s. 158; 162-163), İslam kültüründe ne gibi isimlerle anıldığı ve günümüzde tercih edilen baskıları gibi kullanımı kolaylaştıran pratik bilgilere de yer verilmektedir.

Bir Yahudi'nin doğumundan ölümüne kadar geçirdiği bütün süreçlerin ve uygulamaların ele alındığı dördüncü bölümde, ibadetler, mabed ve dini yapılanmaya da yer verilmiştir. Yahudilikte din hizmetlerinin yürütülmesinde din adamları sınıfının önemli bir rolü vardır ve bu sınıf, tarihsel süreçte çeşitli değişimlerden geçmiştir. İbadetlerin icrasından sorumlu kohenler ile temizlik, tertip-düzen gibi ikincil işlerden sorumlu Levililer arasındaki ayrıma değinen yazar bu iki gruptan kohenleri imamlara, Levilileri müezzin-kayyımlara benzetmektedir. Dilimizde genellikle haham olarak kullanılan Yahudi din adamlarının *rav*, *rabbi*, *rabban*, *gaon* gibi unvanları arasındaki ayrıma dikkat çekilmektedir. Öte yandan Yahudi din adamlarının bir nevi otorite yetkisini alması anlamına gelen *semiha* uygulamasına da değinen yazar, Yahudi geleneğinin Musa'ya dayandırdığı bu geleneğin pratikteki farklarından, günümüzdeki kullanımından bahsetmektedir.

Yahudiliği diğer dinlerden ayıran özelliklerden biri olan Şabat ile ilgili olarak Mişna'nın Şabat Risalesi'nde 40'tan bir eksik olarak zikredilen ve Şabat'ta yapılmasının yasaklığına riayet edilmesi gereken otuz dokuz kategorinin tamamı birlikte sıralanmış ve her bir iş kategorisi verilen örneklerle birlikte açıklanmıştır. Sonradan Yahudiliğe geçişin de ele alındığı bu bölümde, yaygın olarak bilinenin aksine Yahudi doğulmasa dahi sonradan Yahudi olmanın mümkün olduğu belirtilmekte

ve tarihsel süreç örneğinde bu konudaki kural ve uygulamalara yer verilmektedir. Yahudi cemaati içerisinde inanılan ve çeşitli uygulamalara yansıyan halk inanışlarından en sık görülenleri ele alınmış, bunlardan Lilit ile ilgili rivayetler ve inançlar değerlendirilerek Türk mitolojisindeki Al Karısı ya da Albastı olarak bilinen kötü ruhun rolüyle bir bağlantı kurulmuştur.

Beşinci bölümde incelenen Yahudi mezhepleri arasında dönemsel bir tasnif yapılmıştır. Öncelikle II. Mabad dönemi gruplarına dikkat çekilen bu bölümde, ülkemizde yaygın olarak bu döneme ait mezhep olarak tanıtılan Ferisi, Saduki ve Essenilerin yanı sıra Hasidiyanlar, Soferim, *Am ha-Arets* gibi daha çok sosyolojik bir halk kitlesini kapsayan gruplara da yer verilmiştir. Dönemin dinamizminin yansıtılması açısından bu grupların da tanıtılıyor olması oldukça değerlidir.

Yahudiliğin diğer dinlere bakışının incelendiği son bölümde İslam ve Hıristiyanlığın yanı sıra Yahudiliğin Hinduizm'e bakışının da ele alınması dikkat çekmektedir. Ülkemizde daha önce yaygın bir şekilde işlenmeyen bir konu olan Yahudilik-Hinduizm ilişkisi, Hindistan'da Yahudi tarihi ile başlayarak Yahudi tarihinde ve hukukunda Hint dinleri ile ilgili algının zikredilmesi üzerinden ele alınmaktadır. Hinduizm'in putperestlik olup olmadığı sorusu sorularak, buna çeşitli Yahudi âlimlerinin verdiği cevaplar ve onların yaklaşımları sunulmaktadır. Yahudiliğin Hint kültürü ile ilişkilerinin oldukça eskiye dayandığı Tanah'ta kullanılan bazı kelimelerin Sanskritçe kökenli olduğu iddiasına değinilmektedir. Ayrıca Yahudi geleneğinde Hindu iken Yahudiliği seçen kişilerden de bahsedilmekte ve buna örnekler verilmektedir. Günümüzdeki Yahudi-Hindu diyaloguna yer verilmekte ve Yahudiler arasında özellikle yoga pratiği üzerinden Hinduizm'e olan ilginin arttığı belirtilmektedir. Hint kültürünü benimseyen fakat kendisini

Yahudi olarak tanıtılan bazı âlim ve kişilerin örneğinde iki din arasındaki ilişkilerin ve etkileşimin arttığı gözlenmektedir.

Kitabın sonunda verilen Yahudi Tarihi Kronolojisi ve kitap boyunca yer yer eklenen resimler, okuyucunun Yahudi tarihini bir düzleme oturtması ve Yahudi yaşamını gözünde canlandırması açısından oldukça yardımcı ve faydalıdır. Öte yandan yazar araştırılması gereken problematik konulara da işaret ederek, genç araştırmacıları teşvik etmektedir (s. 34). Yahudilik ile ilgilenen herkese hitap eden bu eserden özellikle Dinler Tarihi alanında uzmanlaşmak isteyen yüksek lisans ve doktora öğrencileri fazlaca istifade edeceklerdir.